

4. ДАОО, ф. 92, оп. 1, спр. 1.
5. ДАОО, ф. 92, оп. 1, спр. 1.
6. Книга памяти Украины. Одесская область. Т. 9. (дополнительный). Одесса : «Аспект». 1997., 463 с.
7. Суховой Л.Н., Суховой А.Д. Военный некрополь Одесской области 1941–1944. Одесса. Партизаны и подпольщики. Одесса, 2014., 43 с.
8. ДАОО, ф. 92, оп. 1, спр. 2.
9. ДАОО, ф. 92, оп. 1, спр. 5.
10. ГА СБУ, ф. 62, оп. 3, спр. 38.
11. ДАОО, ф. 92, оп. 1, спр. 1.

УДК 94(477.74)

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНУ ПОБУДОВУ СТРУКТУРНОГО ПІДРОЗДІЛУ НКВС НА ОДЕЩИНІ НАПЕРЕДОДНІ ТА В ЧАСИ ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ

О.Г. БАЖАН,

канд. іст. наук, доц.,
Інститут історії України НАН України
(Україна)

В.А. ЗОЛОТАРЬОВ,

канд. техн. наук, доц.,
Харківський національний університет радіоелектроніки
(Україна)

Організаційна структура органів державної безпеки СРСР у 1930-х роках у вітчизняній та зарубіжній історіографії є маловивченою темою. Українські та російські дослідники, зокрема В. Окіпнюк [4], М. Петров, К. Скоркін [3] та ін. зосереджують свою увагу на еволюції організаційної структури ДПУ–ОДПУ–НКВС–НКДБ–МВС–МДБ в 1930–1940-х роках. Однак залишається цілий ряд питань, які потребують подальшого напрацювання, зокрема організаційна побудова і розвиток окремих регіональних структурних підрозділів НКВС, зокрема на Одещині в період масових політичних репресій в УРСР у 1937–1938 роках.

Восени 1936 р. Управління наркомату внутрішніх справ по Одеській області мало стандартну структуру: Управління державної безпеки; Управління робітничо-селянської міліції; відділ кадрів; адміністративно-господарський відділ; фінансовий відділ, відділ пожежної охорони; відділ актів громадянського стану, інспекція

резервів, апарат особливо уповноваженого (займався адміністративними і кримінальними порушеннями співробітників НКВС), відділ місць ув'язнення. До складу Управління держбезпеки Управління НКВС Одеської області входило 7 відділів:

- оперативний (розвідка зовнішнього спостереження; контроль за політичними настроями, обшуки та арешти, охорона партноменклатури, технічне обслуговування інших відділів);

- економічний (здійснював оперативно-чекістське обслуговування всіх галузей промисловості, сільськогосподарських і радянських установ; проводив боротьбу «з контрреволюцією та шкідництвом, економічним шпигунством» та посадовими злочинами; валютниками, спекулянтами та фальшивомонетниками);

- секретно-політичний (нагляд за троцькістами, опозиціонерами, колишніми членами антирадянських партій; так званою українською контрреволюцією; сільською контрреволюцією; церковниками та сектантами);

- особливий (підрозділ військової контррозвідки, який обслуговував військові частини та воєнізовані організації, боровся зі шпигунством і повстанством);

- транспорту та зв'язку (оперативне обслуговування залізничного, морського та авіаційного транспорту, підприємства зв'язку);

- іноземний (розвідувальна робота за кордоном);

- обліково-статистичний відділ (централізований облік справ-формулярів, агентурних розробок та слідчих справ управління та периферії; ведення довідкової роботи з управління);

- спеціальний відділ займався шифрувальною роботою та забезпеченням режиму таємності в радянських установах і відомствах.

Із призначенням наприкінці вересня 1936 року наркомом внутрішніх справ СРСР М.І. Єжова структура Головного управління держбезпеки НКВС СРСР зазнала істотної реорганізації. Згідно із наказом НКВС СРСР № 00383 від 28 листопада 1936 р. було розформовано економічний відділ. Водночас оперативний відділ було поділено на 2 підрозділи: відділ з охорони членів уряду та дипломатичних корпусів та оперативний відділ. На базі особливого відділу та розформованого апарату економічного відділу було започатковано контррозвідувальний відділ. Транспортний відділ був перейменований у відділ транспорту та зв'язку. З'явився також новий підрозділ – тюремний [3, с. 63].

У НКВС УРСР «єжовська реорганізація» мала певні особливості. По-перше, підлягав розформовуванню іноземний відділ, а його особовий склад мав бути переведений до новоствореного контррозвідувального відділу. По-друге, тюремний відділ у межах республіканського структурного підрозділу НКВС так і не був створений, а його функції продовжувало виконувати Управління місць ув'язнення (в обласних УНКВС – відділи місць ув'язнення). По-третє, відділ охорони був утворений лише в республіканському апараті, а в обласних Управління НКВС охорону партійної та радянської еліти продовжували здійснювати оперативні відділи.

25 грудня 1936 р. наказом НКВС СРСР № 00411 відділам Головного управління держбезпеки НКВС з метою конспірації були надані номери: 1-й відділ – відділ охорони; 2-й відділ – оперативний відділ; 3-й відділ – контррозвідувальний відділ; 4-й відділ – секретно-політичний відділ; 5-й відділ – особливий відділ; 6-й відділ – відділ транспорту та зв'язку; 7-й відділ – іноземний відділ; 8-й відділ – обліково-реєстраційний відділ; 9-й відділ – спеціальний відділ; 10-й відділ – тюремний відділ [3, с. 63-64]. В Україні відповідна нумерація була введена наказом НКВС УРСР № 001 від 2 січня 1937 року [1, ф. 9, спр. 2, арк. 2-3]. Відділів № 7 та № 10 у республіканському наркоматі та обласних УНКВС не існувало. 8-й відділ УДБ, який раніше називався в НКВС УСРР обліково-статистичним, за «союзним зразком» став «обліково-реєстраційним». Крім того, в українських обласних УНКВС 1-й відділ УДБ не організовувався, а функції охорони партійно-радянського апарату продовжував здійснювати 2-й відділ.

У додатку до наказу НКВС УРСР № 0096 від 26 травня 1937 р. були затверджені штатні розклади 3-го (контррозвідувального) та 5-го (особливого) відділів республіканського УДБ НКВС і обласних УНКВС. Штатний розпис 5-го (особливого) відділу (курував місцевий гарнізон, начальницький склад запасу, Товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву) Управління держбезпеки УНКВС по Одеській області мав такий вигляд:

Начальник відділу – 1; Помічник начальника відділу – 1; Оперуповноважені – 4; Полкові оперуповноважені – 3; Помічники оперуповноваженого – 2; Діловод-друкарка -1; Друкарка -1.

Згідно із розпорядчо-організаційних документів 3-й відділ УДБ УНКВС Одеської області складався з: Начальник відділу – 1; Заступники начальника відділу – 1; Помічники начальника відділу – 1; Секретар відділу – 1;

Друкарка – 3. Номер відділу	Назва відділу	Начальник	Помічник начальника	Оперуповно- важений	Помічник оперуповно- важеного	Всього співробітників відділу
	Західний	1	1	2	1	5
	Румунський із закордонною групою	1		3	1	5
	Польська та українська контрреволюція та шпигунство	1		2	1	4
	Середньоевропейський та східний	1	1	2		4
	Біла контрреволюція із закордонною групою	1	1	2		4
	Важка промисловість	1		2	1	4
	Легка промисловість	1		2	1	4
8.	Сільське господарство	1		2		3
9.	Інформаційний	1		2		3
УСЬОГО		9	3	19	5	36

Територіальні органи Одеської області, в яких діяли 3-ті відділки

	Начальник відділу	Помічник начальника відділу	Оперуповно- важений	Помічник оперуповно- важе ного	Всього
Кіровський міський відділ	1		2	1	4
Миколаївський міський відділ	1	1	6	3	11
Херсонський міський відділ	1	2	1		4
Зельцький районний відділ			1		1

Наказами НКВС СРСР за № 00409 від 14 липня 1937 р. та наказу НКВС УРСР за № 00155 від 28 липня 1937 р. 6-й відділ Управління держбезпеки Управління НКВС Одеської області з 1 серпня 1937 р. був розформований. Особовий склад 6-го відділу УДБ частково переданий у щойно сформований Дорожньо-транспортний відділ (ДТВ) Головного управління держбезпеки НКВС Одеської

залізниці [2]. Інша частина співробітників колишнього відділу транспорту та зв'язку була переведена до щойно створеного 11-го відділу (водного) [1, ф. 9, спр. 8, арк. 2–4].

Наприкінці 1937 р. у складі Управління КДБ Управління НКВС Одеської області з'явився 12-й відділ (оперативної техніки) до який були покладені функції, які раніш виконували відділки 2-го та 9-го відділів УДБ.

9 червня 1938 р. наказом НКВС СРСР за № 00362 була оголошена нова структура оперативно-чекістських управлінь НКВС СРСР, яка відтепер складалася із трьох управлінь: Управління державної безпеки (1-е управління); Управління особливих відділів (2-е управління); Управління транспорту та зв'язку (3-є управління).

Структура 1-го Управління НКВС СРСР була наступною: 1-й відділ – охорона уряду; 2-й відділ – оперативний; 3-й відділ – контррозвідувальний; 4-й відділ – секретно-політичний; 5-й відділ – іноземний; 6-й відділ – нагляд за міліцією; пожежною охороною, військкоматами; 7-й відділ – оборонна промисловість; 9-й відділ (сільське господарство, торгівля, заготівлі).

Цим же наказом НКВС СРСР у складі центрального апарату НКВС СРСР були організовані наступні самостійні оперативно-чекістські відділи: 1-й спецвідділ - обліково-реєстраційний; 2-й спецвідділ – відділ оперативної техніки; 3-й спецвідділ – шифрувальний; тюремний відділ [3, с. 66–67].

Відповідні нормативні документи про реорганізацію НКВС УРСР згідно з наказом № 00362, як у центрі, так і в областях, досі не виявлені, а вітчизняні дослідники, фокусуючись на реформі наркомату 1938 р., оперують лише союзними наказами. Однак, аналізуючи оперативні документи НКВС можна стверджувати, що, по-перше, 2-ге Управління (особливих відділів) у НКВС УРСР не організовувалося. 5-й відділ УДБ НКВС УРСР (він же Особливий відділ ГУДБ НКВС Київського військового округу) став «лише» Особливим відділом НКВС Київського військового округу. 5-й відділ УДБ УНКВС Харківської області (він же Особливий відділ ГУДБ НКВС Харківського військового округу став називатися Особливим відділом НКВС Харківського військового округу. В інших областях 5-ті відділи були ліквідовані, а його співробітники були переведені до особливих відділів НКВС військових з'єднань. По-друге, 3-тє Управління НКВС УРСР складалося лише із 3-го відділу (цивільний повітряний флот, зв'язок і шосейно-дорожнє будівництво). В Одесі було створено морський транспортний відділ НКВС. Фактично робота з реорганізації органів державної безпеки в республіці розпочалася у червні 1938 р., але в наказах з особового

складу НКВС УРСР перша згадка про нову структуру датується 14 серпня 1938 року.

Отже, чисельні реорганізації, які стосувались Управління НКВС по Одеській області, які мали місце упродовж осені 1936 р. до літа 1938 р., були пов'язані не лише зі зміною союзного та республіканського керівництва силового відомства, а і з підготовкою до масових політичних репресій, які увійшли в історію під назвою Великий терор. Удосконалена організаційна структура репресивного органу мала забезпечити кампанію масових чисток у всіх сферах суспільно-політичного, економічного та культурно-освітнього життя Півдня України.

Джерела та література:

1. Галузевий архів Служби безпеки України.
2. Архів Головного Управління внутрішніх справ України в Харківській області. Колекція документів. Наказ УНКВС по Харківській області № 660 від 1 вересня 1937 р.
3. Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917–1991 : справочник / под. ред. акад. А.Н. Яковлева; авторы-сост.: А.И. Кокурин, Н.В. Петров. – М. : МФД, 2003. 352 с.
4. Окіпнюк В. Розвиток організаційної структури органів державної безпеки СРСР і Радянської України у 1934–1941 рр. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2008. №1/2. С. 292–310.

УДК 94(447) «17/18»

ЗАДУНАЙСЬКІ КОЗАКИ НА ЗЕМЛЯХ ВСЕЛЕНСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ (В СТАМБУЛІ) В КІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX ст.

О.А. БАЧИНСЬКА,

докт.іст.наук, проф.,

*Одеський національний університет імені Іллі Мечникова
(Україна)*

С. КАЮК,

канд.іст.наук, доц.,

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(Україна)*

Внаслідок складної геополітичної ситуації початку XVIII ст., претензій Московського царства, яке перетворюється на Російську